

האחים האובדים והנדחים

מדי שבת בשבתו, קוראים אנו אחרי קריאת התורה טקסט קצר מספרי הנביאים, ההפטרה. ברוב שבתות השנה, קשורה ההפטרה מבחינה תכנית אל הפרשה. לא כך משבעה עשר בתמוז ואילך. מאז קוראים אנו הפטרות מיוחדות, כדברי בעל-הטורים (אורח חיים, תכ"ח) "לפי הזמן ולפי המאורע", ואלו הן: "תלתא דפורענותא" - שלוש הפטרות הפורענות עד לתשעה באב, "שבע דנחמתא" - שבע הפטרות הנחמה, "ותרתי דתיובתא" - שתי ההפטרות בראשית השנה החדשה, הקוראות לתשובה. הפטרת 'ואתחנן', פותחת את מחזור הנחמה: "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי - - יֹאמֶר אֱלֹהֵיכֶם" (ישעיהו מ, א).

הפטרת 'נחמו', קוראת לעם להאמין באפשרות התגשמותה של ההבטחה הא-להית. זאת קריאה קיומית, לא פילוסופית. ברקע - חוויית החורבן: "וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבֵנִי ה' וְאֶדְּנִי שָׁכַחֲנִי" (מט, יד). האמונה בכל יכולתו של הקב"ה פירושה אמונה באפשרות התחייה והגאולה, אפילו אחרי אושוויץ. הנביא דורש מאתנו שלא נאבד את התקווה. הארץ תתברך בבנים החוזרים לאם, למולדת: "שְׂאֵי סְבִיב עֵינֶיךָ וּרְאֵי כָּל־מְקוֹמָם וְנִקְבְּצוּ בָּאֵי לָךְ, בְּנֵיךָ מִכְּרוֹךְ בָּאוּ" (ס, ד).

נבואות אלו מדברות אלינו, הישראלים, מקרוב. אנו מרגישים את נס התחייה והנחמה, אך גם את המצוקה, אנו מלאי תקווה, אך גם חווים את הייאוש. חזקיהו המלך היטיב לבטא את הרגשותינו: "יּוֹם צָרָה וְתוֹכָחָה וּנְאֻצָּה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָּאוּ בָּנִים עַד מִשְׁבֵּר וְכַח אֵין לָלֶדֶה" (לז, ג). ועל כך באה תשובתו של הנביא: "הֲאֲנִי אֶשְׁבֵּר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמֶר ה' - - אִם אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעַצְרֹתִי אֶמֶר אֶל־לִהְיוֹת" (סו, ח). הכאבים שעוברים עלינו עדיין הם צירי לידה, זהו המשבר במובנו הראשוני של המילה. צירי "לידה" אחרי כל כך הרבה שנים? האבסורד הזה הוא אחד המוקדים שבפרקי הנחמה. הציניקנים וקטני האמנה לועגים למאמינים, אך הנביא מבטיח לנו: "וְנִרְאָה בְּשִׁמְחָתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ" (סו, ה).

פרקי הנחמה מתארים את שיבתם של הבנים האבודים: "מִי אֵלֶּה כָּעֵב תַּעֲוִפְיָנָה... וְאֲנִיּוֹת תִּרְשִׁישׁ... לְהָבִיא בְּנֵיךָ מִכְּרוֹךְ" (ס, ח-ט). אולם מרחק זה אינו רק מרחק גיאוגרפי. הוא גם מרחק היסטורי, כזה שהפריד בינינו לבין אחינו, אנשי "ביתא ישראל", יהודי אתיופיה. פעמים רבות זהו מרחק קיומי, כדברי ירמיהו (ל, י): "כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךָ מִכְּרוֹךְ וְאֵת זֶרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׁבָיִם..." חלק של אחינו השתחררו משבי פוליטי. אחרים, משבי עמוק יותר, שבי קיומי, כצאצאי האנוסים בספרד, פורטוגל ודרום-אמריקה, ובצורה שונה, בני מנשה בהודו. עלייתם של שבטים נידחים אלה מהווה מעין תיקון ההיסטוריה, תיקון של ההגליות, רדיפות האינקבויזיציה ופיתויי המיסיונרים.

השבטים האבודים

תולדות היהודים האתיופים מהוות רצף ארוך של מאבקי הגבורה בהם ניסו הם לשמור על יהדותם. היו אלו מלחמות עקובות מדם בצבת שבין נוצרים ומוסלמים. בתולדות מלחמות אלו בולטת יהודית, בתו של גדעון הרביעי, מלכי יהודי אתיופיה. הנוצרים הפכו את דמותה של יהודית המלכה למפלצתית, בגלל ניצחונותיה. הרבה מאוד ממלחמות אלו היו טרגיות ל'ביתא ישראל'. למלחמות התווספו מאבקים רוחניים, בייחוד בתקופה החדשה, כנגד הישועים ומיסיונרים אחרים. אך כוס התרעלה לא התמלאה. ההיסטוריה רצתה שגם שבט נידח זה יעבור על בשרו את המקרו-ייסורים של עם ישראל בגלותו. יהודי אתיופיה עברו מעין ייסורי עידן הצארים כשנערים בני 12 גויסו לצבא כדי להילחם במלחמות הבל, לא להם, ואת ייסורי העידן הקומוניסטי, בתקופת הדמים וההסגר של המשטר המרקסיסטי של מנגיסטו.

מקום מיוחד בין נדחי ישראל החוזרים ארצה, יש לאותה עדה צנועה, המתגוררת במיזוראם ומאניפור שבצפון-מזרח הודו, הרואה את עצמה כשריד לשבט מנשה. בני מנשה שמרו במשך הדורות על מנהגים שנראו מוזרים לסביבה ההודית, כמו למשל ברית מילה וחג עם לחם ללא שאור באביב. היום הם מקפידים בנאמנותם ליהדות ולמצוותיה. הרב אליהו אביחיל, בלש בלתי נלאה של שרידי עשרת השבטים האבודים, עשה רבות לעלייתם. הסופר והעיתונאי הלל הלקין התלווה אליו באחת ממסעותיו, ותיאר את מסעו בספרו 'מעבר לסמבטיון' (עדיין לא זכה לתרגום עברי). הלקין נכנס ספקן ויצא מאמין, משוכנע שלפניו אחד משרידי עשרת השבטים. שכנעה אותו קבוצת מזמורים שהזקנים היו שרים לפני שנים ושאתנוגרף מקומי אסף. במזמורים אלה שאת חלקם הזקנים לא הבינו, נשתמרו יסודות ישראלים קדומים. הליצנים הוסיפו ראייה ניצחת. אחת הקבוצות התפלגה ובנתה בית כנסת אחר. אם זה לא סימן יהודי, יהודי מהו?

לפני כמאה שנה התפלל הראי"ה קוק לחזרתם של יהודי אתיופיה: "יואל ה' ובתוך קיבוץ נדחי עם ה' אסופי הצולעה והנדחת, יאספו גם פזורים אלה ונבנו בתוך עם ה' (אגרת תש"כ)". מהדהדת כאן נבואת הנחמה של מיכה המורשתי (ד ו-ז): "בַּיּוֹם הַהוּא נָאֵם ה' אֲסֹפֶה הַצִּלְעָה וְהַנִּדְחָה אֶקְבְּצָה... וְשִׁמְתִּי אֶת הַצִּלְעָה לְשֹׁאֲרֵית וְהַנִּדְחָה לְגוֹי עָצוּם". ואנו נוסיף לדבריו מתפילות בני מנשה העתיקות: "ענני ענני, השוכן בהר סיני".

שעוריית השערים

האם שבטים נידחים אלה הם באמת צאצאי עשרת השבטים? האם חשוב לדעת? אחד הרעיונות המיסטיים הדרמטיים ביותר הוא תורת הגלגול, האמונה שנשמות המתים חוזרות אחר המוות כשהן מלובשות בגופים אחרים. במצבים נורמליים הנשמות לא זוכרות את חייהן הקודמים, ולמרות זאת באופן נסתר ממשיכים הם חיים אלה, על מנת לתקן את העיוותים והקלקולים של החיים הקודמים. לא אדון כאן על סוגיה זאת. אומר

רק, שלדעתי יש לרעיון הגלגול משמעות נוספת, בה הרציונלית והמיסטיקה מתמזגות. ההיסטוריה האנושית מלאה מדי באפיזודות טרגיות וקשות. והנה עוברות השנים, וההיסטוריה יוצרת הזדמנות לתקן את העבר על ידי גלגול. גלגול זה מתרחש לאו דווקא על ידי אותן הנשמות, אולם ברור לי שההיסטוריה זקוקה לו, מצפה לפרק החדש שישנה ויתקן את המעוות שנוצר בעבר. הכל מתרחש, כאילו אני חייב לתקן היום, משהו שנעשה בביוגרפיה אחרת רחוקה ממני בזמן ובמקום.

תיקון מעין זה מתאפשר היום, ומאתנו נדרש המאמץ לא להחמיץ את ההזדמנות ההיסטורית שהוענקה לנו, להחזיר את אחינו שמעבר לסמבטיון. הציונות היא התשובה הקולקטיבית של עם ישראל. תשובה זאת פירושה שיבת העם לארצו, ואף שיבת השבטים הנדחים ליהדותם, לארצם, לעמם ולעברם. אוי לנו אם אמנם משרד הפנים יסגור בפניהם את השערים, זהו עוול משווע. "כרטיס הכניסה" למדינת ישראל איננו בהון שהעולה יביא, אלא במשא הייסורים שהוא סבל בגין נאמנותו ליהדותו. ואף לאלה, שהפכו אנוסים או שהלכו שולל אחרי מיסיונרים, נפתחות דלתות השיבה. מחכים אנו להם כאן. מחכים להם כאן רוחות גיבוריהם, ובראשם מלכיהם גדעון ויהודית. מחכים להם כאן רוחות זקני בני מנשה ששרו ולא ידעו מה הם שרים. על שבטים נדחים אלה ועל כל שבי הגולה אמר הנביא ישעיהו (סו, יג) **כְּאִישׁ אֲשֶׁר אָמַר תִּנָּחֲמֵנוּ כִּן אֲנֹכִי אֲנַחֲמָכֶם**. וכאילו בראותו שערים ננעלים הוא מוסיף **"וּבִירוּשָׁלַיִם תִּנָּחֲמוּ"**.